

ПЕРЕДУМОВИ МОДЕЛЮВАННЯ СИСТЕМИ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УКРАЇНІ

THE SYSTEM OF SPECIAL TRAINING OF SOCIAL WORKERS IN UKRAINE

Стаття присвячена одній з актуальних проблем моделювання системи фахової підготовки соціальних працівників в Україні. На підставі аналізу практичного досвіду, здійснення комплексного наукового аналізу автором визначено періоди підготовки соціальних працівників, що були визначальними для становлення та розвитку соціальної роботи. Зокрема, розкривається сутність таких понять, «як соціальна робота», «соціальний працівник» та «підготовка майбутніх соціальних працівників». Розвиток соціальної роботи в Україні ставить перед викладачами закладів вищої освіти завдання: поряд із формуванням у студентів соціологічного мислення, забезпечення їх фундаментальною теоретичною і широкою практичною підготовкою в галузі різних напрямів соціальної допомоги необхідно здійснювати спеціальну підготовку майбутніх фахівців до виконання професійних функцій. Сучасне суспільство часто змінюється, при цьому вимагаючи від соціального працівника більшої віддачі у роботі, творчого потенціалу, розвитку компетенцій, які необхідні для повсякденної діяльності, а також інтересу до професійного саморозвитку та майстерності. Основна увага зосереджується на теоретико-методичних засадах розвитку реалізації певних завдань відповідно до світових, європейських і національних тенденцій соціальної роботи та фахової підготовки соціальних працівників. Зазначено, що метою української системи навчання й виховання є створення умов для розвитку і самореалізації кожної особистості, формування поколінь, здатних навчатися впродовж життя. Особливого значення такий підхід набуває під час формування особистості майбутнього соціального працівника, який у майбутньому буде впливати на формування особистості вихованців. Автором охарактеризовано вплив основних тенденцій на характер розвитку підготовки соціальних працівників на певних періодах становлення.

Ключові слова: соціальна робота, соціальний працівник, підготовка майбутнього соціального працівника, професійний розвиток, професія.

The article is devoted to one of the topical problems of modeling the system of vocational training of social workers in Ukraine. Based on the analysis of practical experience, the implementation of a comprehensive scientific analysis by the author defined periods of training of social workers, which were crucial for the establishment and development of social work. In particular, the essence of such concepts as social work, social worker and the training of future social workers is revealed. The development of social work in Ukraine puts the task of teachers of higher education institutions: along with the formation of students in sociological thinking, providing them with a fundamental theoretical and wide-ranging practical training in the field of various areas of social assistance, it is necessary to carry out special training of future specialists for the performance of professional functions. Modern society often changes, thus requiring a social worker to be more productive in work, creative potential, development of competences that are necessary for everyday activities, as well as interest in professional self-development and skill. The main attention is focused on the theoretical and methodological principles of the development of realization of certain tasks in accordance with the world, European and national tendencies of social work and professional training of social workers. It is noted that the purpose of the Ukrainian system of education and upbringing is to create conditions for the development and self-realization of each individual, the formation of generations capable of studying throughout the life. Of particular importance is this approach in the formation of the personality of the future social worker, which in the future will affect the formation of the individual pupils. The author describes the influence of the main tendencies on the nature of the development of training of social workers at certain periods of its formation.

Key words: social work, social worker, preparation of the future social worker, professional development, profession.

УДК 378.018.8:364-051]:376(043.3)
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-13-2-30>

Таран А.М.,

аспірант кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини

Постановка проблеми. Розвиток соціальної роботи як професії у сучасному суспільстві часто змінюється, при цьому вимагаючи від соціального працівника більшої віддачі у роботі, творчого потенціалу, розвитку компетенцій, які необхідні для повсякденної діяльності, а також інтересу до професійного саморозвитку та майстерності.

Як зазначає відомий науковець О. Карпенко, соціальна робота – це вплив громадськості, професіоналів, індивідів на соціальне облаштування суспільства завдяки формуванню й реалізації державної соціальної політики, спрямованої на створення сприятливих умов для життєдіяльності кожної людини, її сім'ї, громади [4]. Осно-

вним суб'єктом соціальної роботи є соціальний працівник. Соціальний працівник [3] – професійно підготовлений фахівець, що має необхідну кваліфікацію у сфері соціальної роботи та виконує різноманітні види соціальної роботи. Він допомагає людям вирішувати проблеми, створюючи для цього необхідні ресурси, забезпечує взаємодію між людьми чи між людиною та середовищем у цілому, підвищує відповідальність організацій за людину, впливає на соціальну політику. Соціальний працівник – це посередник між суспільством, соціальною групою, сім'єю та індивідом. Головна задача соціального працівника полягає в тому, щоб допомогти громадянам, сім'ї, соціальним групам,

що опинилися у скрутному становищі, розібратися в ситуації і знайти вихід, використовуючи особисту ініціативу, власну працю та наявні ресурси.

Як відомо, професія – це певний рід діяльності, занять людини, яка володіє комплексом спеціальних знань і практичних навичок, які характеризують фахову майстерність людини, а професіонал – гарний фахівець своєї справи [10, с. 665]. Професійність соціального працівника характеризується наявністю у нього: а) професійного покликання; б) глибокої мотивації до виконання праці; в) духовно-етичних якостей та соціально-генетичної схильності до роботи у сфері «людина–людина»; г) професійних знань, умінь, навичок; ґ) критичного ставлення до своєї діяльності; д) здатності до саморозвитку та самовдосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток соціальної роботи в Україні ставить перед викладачами закладів вищої освіти завдання: поряд із формуванням у студентів соціологічного мислення, забезпечення їх фундаментальною теоретичною і широкою практичною підготовкою в галузі різних напрямів соціальної допомоги необхідно здійснювати спеціальну підготовку майбутніх фахівців до виконання професійних функцій. Адже професійна діяльність соціальних працівників спрямована не тільки на задоволення потреб і вирішення проблем клієнтів, а й на підготовку клієнта до самостійного вирішення особистих проблем; надання інформації про альтернативні можливості, відносні переваги та недоліки способів дій.

Поява нової професії соціального працівника й, відповідно, нового напрямку підготовки студентів не могла не викликати появу наукової літератури, присвяченої формам і методам навчання з урахуванням специфіки нової професії й вимог до неї. Ця проблема знайшла своє відображення у працях вітчизняних та зарубіжних учених.

Серед учених, які займаються проблемою підготовки студентів до майбутньої професійної діяльності у галузі соціальної роботи, насамперед слід назвати О. Безпалько, В. Бочарову, Б. Вульфова, І. Звереву, А. Капську, В. Липу, С. Литвиненко, Л. Міщик, А. Іванченко, В. Петровича, В. Синьова, С. Харченка та ін.

Вітчизняні вчені (В. Андрущенко, Л. Дудар, А. Бойко, А. Каплан, А. Капська, В. Луценко та ін.) в основу професійної підготовки студентів закладають діяльнісний підхід з урахуванням необхідної орієнтації майбутніх соціальних працівників на різнобічність соціальної роботи, широту проблем і потреби різних груп клієнтів.

У низці досліджень (С. Архіпова, В. Бочарова, О. Госсе, В. Гриньова, І. Курляк, В. Левічева, П. Лузан, В. Семиченко та ін.) підготовка розглядається як певний процес, головною метою якого є готовність до виконання та формування різних

видів професійної діяльності (мотиваційної, змістової, операційної).

Російський дослідник О. Ляшенко [5] проблему професійного становлення та готовності соціального працівника до діяльності розглядає в кількох варіантах як:

- формування психофізіологічної установки суб'єкта, особистості;
- сформованість мотиваційної установки на соціальну реальність;
- професійно сформовані якості у вищому чи середньому спеціальному закладі;
- здатність до самовдосконалення в професії.

Мета статті – розкрити передумови становлення системи фахової підготовки соціальних працівників в Україні на різних етапах її становлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціальна робота невідривна від суспільства і спрямована на всі його проблемні прошарки.

Зазначимо, що об'єктивними передумовами моделювання системи фахової підготовки соціальних працівників в Україні на етапі її становлення прийнято вважати такі як:

- «легалізація» соціальної роботи завдяки введенню професії «соціальний працівник» до кваліфікаційного довідника посад керівників, спеціалістів і службовців [6];

- розбудова мережі соціальних закладів, установ соціального обслуговування, центрів соціальних служб сім'ї, дітей та молоді, відродження благодійності та волонтерства, створення недержавних соціальних служб, громадських організацій, що потребували підтримки кваліфікованих соціальних працівників [11];

- підпорядкованість різним суб'єктам державної політики (станом на 2003 р.), а саме Міністерство праці та соціальної політики України, Державний комітет України у справах сім'ї та молоді, Державний центр соціальних служб для молоді, Служба у справах неповнолітніх [2, с. 67–74];

- кадрове забезпечення недипломованими фахівцями, які пройшли курсову підготовку, дистанційне або прискорене навчання [7, с. 224–227], що ініційовано й підтримано Міжнародними фондами та урядами інших країн;

- формування нормативно-законодавчої бази соціальної роботи (Закон України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» (2001 р.), Закон України «Про соціальні послуги» (2003 р.) та організаційно-економічних заходів її реалізації, що стосується форм соціального забезпечення [1, с. 12]: пенсійне забезпечення, система грошової допомоги, адресна соціальна допомога, підвищення оплати праці відповідно до підвищення рівня прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати;

- поширення закордонного досвіду соціальної роботи через створення Школи соціальної

роботи НаУКМА та відкриття нової спеціальності 8.040202 «Соціальна робота» за освітньо-кваліфікаційним рівнем «магістр» (1999 р.) [9];

– розробка моделей підготовки соціальних працівників на різних освітньо-кваліфікаційних рівнях «допрофесійний – молодший спеціаліст – бакалавр – спеціаліст – магістр» на основі вивчення закордонного досвіду, який адаптовано до вітчизняних умов.

Об'єктивні передумови (на початку 90-х років ХХ століття і на початку ХХІ століття) мають значний вплив на всі подальші процеси, що характеризують періоди становлення та розвитку соціальної роботи і періоди здійснення підготовки соціальних працівників. Підготовка соціальних працівників у контексті її становлення характеризується певними етапами, що якісно відрізняються: по-перше, через визначення емпіричних основ

підготовки соціальних працівників та викладання дисциплін соціально-практичного спрямування; по-друге, через визначення теоретичних засад підготовки соціальних працівників і теоретичних засад викладання дисциплін соціально-практичного спрямування; по-третє, через визначення актуальних проблем підготовки соціальних працівників і розв'язання протиріч, що відображають об'єктивні передумови та інноваційні освітні тенденції та їх характер впливу на підготовку соціальних працівників. Тому на підставі аналізу практичного досвіду, здійснення комплексного наукового аналізу можемо визначити періоди підготовки, що були визначальними для становлення та розвитку:

– I період (1991–2000 рр.) – відкриття нової для України спеціальності «Соціальна робота» за напрямом «Соціологія» та створення організаційних умов для забезпечення підготовки соціаль-

Таблиця 1

Вплив тенденцій на характер розвитку підготовки соціальних працівників

Періоди становлення	Тенденції	Характеристики системи підготовки	Характеристики результату підготовки
1990–2000 Пропедевтична модель підготовки соціальних працівників	Глобалізація соціальних проблем; реформування системи соціального забезпечення, що залишилася від України у складі СРСР; інституалізація; професіоналізація; відродження благодійності та волонтерства; наявність світового професійного досвіду соціальної роботи	Соціальна робота як суспільне явище; розбудова мережі та суб'єктів; потреба в підготовці соціальних працівників; неузгодженість дій між суб'єктами соціальної роботи	Створення різних освітніх моделей підготовки; велика кількість державних закладів, недержавних організацій; активізація благодійності, волонтерського руху
2000–2010 Інтегративна модель підготовки соціальних працівників	Глобалізація гуманітарного простору; євроінтеграція в освітній простір; впровадження ринку соціальних послуг; впровадження європейських стандартів у законодавство та практику соціальної роботи	Стандартизація соціальних послуг; стандарти професійної підготовки; удосконалення форм та методів соціальної роботи; активізація форм та методів підготовки соціальних працівників	Зміна діяльності парадигми на компетентнісну парадигму підготовки; прояв освітньо-фахового потенціалу; розробка стандартів соціальної роботи з певними категоріями клієнтів; масовість підготовки соціальних працівників
2010 – дотепер Інноваційна модель підготовки соціальних працівників	Взаємозв'язок теорії та практики щодо усвідомлення актуальних проблем соціальної роботи; розширення професійних функцій та груп клієнтів соціальної роботи; вдосконалення стандартизації надання соціальних послуг; впровадження інновацій в сферу надання соціальних послуг	Актуалізація потенціалу середовища; якість надання соціальних послуг; управління соціальними послугами (кейс-менеджмент); співпраця між суб'єктами соціальної роботи та суб'єктами навчання; посилення волонтерського руху та корпоративного волонтерства	Створення інноваційного середовища; інноваційні методики соціальної роботи; супервізорство; інтерактивні практики викладання соціальної роботи; партнерство між державними соціальними установами, навчальними закладами, благодійними організаціями та волонтерським рухом

них працівників; формується пропедевтична (за визначенням А. Фурмана) [11] модель підготовки соціальних працівників;

– II період (2001–2010 рр.) – становлення спеціальності «Соціальна робота» за напрямом «Соціальне забезпечення» та створення організаційно-методичних умов для відповідності підготовки соціальних працівників рівням європейської освітньої системи зі збереженням структури вітчизняної системи професійної освіти «молодший спеціаліст – бакалавр – спеціаліст – магістр»; формується інтегративна (за визначенням І. Ларіонової) модель підготовки соціальних працівників;

– III період (2011 р. і дотепер) – остаточне становлення спеціальності «Соціальна робота» за напрямом «Соціальна робота» та створення організаційно-методичних умов для оновлення підготовки соціальних працівників відповідно до проблематики соціальної роботи, методологічних досліджень соціальної роботи як науки, інноваційної педагогіки та соціальної інноватики; формується інноваційна підготовка соціальних працівників.

Як зазначає дослідник І. Савельчук [8, с. 120–125], тенденції підготовки соціальних працівників указують на спрямованість основних шляхів щодо її становлення, розвитку та оновлення за сучасних умов. Було здійснено спробу охарактеризувати вплив тенденцій на характер розвитку підготовки соціальних працівників на певних періодах її становлення (див. табл. 1).

Висновки. Як бачимо, наявність взаємозв'язку та впливу тенденцій визначає подальше спрямування завдань розвитку підготовки, характер оновлення її змісту, форм та методів навчання майбутніх соціальних працівників.

Тому перехід наявної системи підготовки соціальних працівників у якісно новий стан потребує реалізації певних завдань відповідно до світових, європейських і національних тенденцій соціальної роботи та фахової підготовки соціальних працівників, таких як:

- переоцінка традиційних чинників розвитку підготовки майбутніх соціальних працівників;
- переосмислення теорії та практики соціальної роботи як механізму позитивних змін у суспільстві;
- спрямованість програм підготовки на відповідність соціально-економічним, соціально-політичним і соціокультурним тенденціям та перспективам розвитку соціальної роботи;
- стрімке оновлення системи знань через перегляд змісту, форм та методів навчання соціальної роботи;

– створення умов для належного функціонування освітнього інноваційного середовища;

– сприяння вибору форм та методів підвищення кваліфікації викладачів дисциплін соціального спрямування.

Отже, соціальна робота – це складний процес, який вимагає міцних знань у галузі теорії управління, економіки, права, психології, соціології, педагогіки, медицини тощо, її ефективність залежить від якості роботи, а значить, від рівня підготовки фахівця.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Березін О.В. Механізми формування та методологія розвитку закладів і підприємств соціального обслуговування : монографія / О.В. Березін, М.Г. Безпарточний, Л.О. Нікілева. Полтава : ІнтерГрафіка, 2013. 210 с. С. 12.
2. Горпинич О.В. Соціальна робота в Україні : стан та перспективи розвитку. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія № 11. Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління*. Київ : НПУ ім. М.П. Драгоманова. 2004. № 1 (23). С. 67–74. С. 68.
3. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / За заг. ред. проф. І.Д. Зверевіої. Київ, Сімферополь : Універсум, 2012. 536 с. С. 181.
4. Карпенко О.Г. Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників в умовах університетської освіти : автореф. дис. д-ра пед. наук. Київ, 2008. 46 с.
5. Ляшенко О.І. Особистісно орієнтоване знання як сучасна парадигма проектування змісту освіти. *Філософія освіти в сучасній Україні*. Київ, 1996. С. 339–343.
6. Поліщук В.А., Янкович О.І. Історія соціальної педагогіки та соціальної роботи. Курс лекцій. ТДПУ, Тернопіль, 2009. 256 с.
7. Романовська Л.І. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до професійної діяльності та позитивні тенденції такого процесу в Україні. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2013. № 2 (8). С. 224–227. С. 225.
8. Савельчук І.Б. Підготовка соціальних працівників за сучасних умов: інноваційні тенденції. *Педагогічні науки*. Випуск 1 (83). 2016, С. 120–125. С. 124.
9. Соціальна робота в Україні : перші кроки / Під редакцією В. Полтавця. Київ : Видавничий дім «KM Academia», 2000. 236 с.
10. Тлумачний словник української мови: Понад 12500 статей (близько 40000 слів) / За ред. д-ра філологічних наук, проф. В.С. Калашника. Харків : Прапор, 2002. С. 665.
11. Фурман А.В. Історія соціальної роботи : навчальний посібник / А.В. Фурман, М.В. Підгурська. Тернопіль : ТНЕУ, 2014. 174 с.